

بررسی سندیت دهه اول و دوم فاطمیه در روایات ائمه معصومین

درباره زندگانی حضرت زهرا(س) زوایای پنهانی بسیاری وجود دارد که یکی از مهم ترین آنها، مربوط به زمان شهادت ایشان است. در منابع درباره مدت زمان حیات حضرت دست کم پانزده گزارش وجود دارد.

درباره زندگانی حضرت زهرا(س) زوایای پنهانی بسیاری وجود دارد که یکی از مهم ترین آنها، مربوط به زمان شهادت ایشان است. در منابع درباره مدت زمان حیات حضرت دست کم پانزده گزارش وجود دارد.

خبرگزاری مهر، گروه دین و اندیشه-رضا صفری: درباره زندگانی حضرت زهرا(س) زوایای پنهانی بسیاری وجود دارد که یکی از مهم ترین آنها، مربوط به زمان شهادت این بانوی بزرگ اسلام است. در منابع متقدم درباره مدت زمان حیات ایشان بعد از پیامبر(ص) دست کم پانزده گزارش در این زمینه وجود دارد.

این گزارش ها نیز از آنجا شروع می شود که آن حضرت پس از رحلت پیامبر(ص) چند روز زنده بود. گزارش های متعددی همچون ۲۴، ۲۹، ۳۰، ۳۵، ۴۰، روز، دو ماه، ۷۲، ۷۵، روز، ۸۵، روز، ۹۰، سه ماه، چهار ماه و غیره نوشته اند، اما جمهور نظریات این است که حضرت بعد ۷۵ یا ۹۵ روز بعد از رحلت نبی مکرم اسلام(ص) به ملکوت اعلی پیوست. در نوشتار حاضر ابتدا نظریات مختلف را مطرح و در ادامه به جرح و تعدیل این روایات خواهیم پرداخت و در نهایت نظر مقام معظم رهبری را به عنوان جمع بندی از مباحث فوق بیان می کنیم:

دهه فاطمیه؛

پیامبر اسلام (ص) در بیست و هشتم صفر سال ۵۱۱ ق. رحلت کردند، در فرض ۷۵ روز، زمان شهادت حضرت زهرا(س) سیزدهم تا پانزدهم جمادی الاول، محسوب می شود که این زمان مشهور به دهه اول فاطمیه می شود و اگر فرض ۹۵ روز، را بپذیریم در این صورت زمان شهادت حضرت زهرا(س) در سوم تا پنجم جمادی الثانی است و این ایام را فاطمیه دوم می خوانند.

پس در کل ۶ روز است، ۳ روز در ماه جمادی الاول و ۳ روز در ماه جمادی الثانی است. اینکه چرا سه روز از هر ماه را گرفته اند، این احتمال وجود دارد که ماههای قمری از رحلت پیامبر (ص) تا شهادت حضرت زهرا(س)، ۲۹ روز بوده باشند، حال آنکه در صورت کامل بودن ماههای قبل، روز شهادت ۱۳ جمادی الاول و یا سوم جمادی الثانی خواهد بود.

چرا که طبق تقویم، حداکثر سه ماه قمری ۲۹ روزه و حداکثر ۴ ماه قمری ۳۰ روزه می توانند پشت سر هم قرار گیرند. اما در اجتماع عامی، به دهه دوم جمادی الاول، از ۱۰ تا ۲۰ جمادی الاول که روایت ۷۵ روز، که زمان شهادت حضرت واقع شده دهه فاطمیه اول و به دهه اول جمادی الثانی از ۱ تا ۱۰ جمادی الثانی، که مطابق روایت ۹۵ روز، که زمان شهادت حضرت واقع شده، دهه فاطمیه دوم گفته می شود.

نقل قول های مختلف؛

همانگونه که اشاره شد، درباره ابعاد زندگانی حضرت زهرا(س) در بین مورخین، علما و فقهای اهل تشیع و نیز اهل تسنن اختلاف نظر وجود دارد.

حضرت زهرا(س) از منظر علمای اهل سنت؛

بسیاری از منابع متقدم و متاخر اهل سنت به زندگانی حضرت زهرا(س) به عنوان یگانه دخت نبی مکرم اسلام توجه داشته اند. از جمله این افراد می توان به ابومحمد عبدالله بن مسلم بن قتیبه دینوری (معروف به ابن قتیبه) در گذشته به سال ۲۷۶ هجری، صاحب کتاب «الامامة والسیاسة»، ابن شهر آشوب سروی (در گذشته به سال ۵۸۸ هجری) صاحب کتاب المناقب، ابی الفتح محمد بن عبدالکریم بن ابی بکر احمد شهرستانی (در گذشته سال ۵۴۸ هجری) در کتاب خود بنام «الملل و النحل»، ذهبی مورخ مشهور (در گذشته ی سال ۷۴۸ هجری) در کتاب خود بنام «لسان المیزان» و شهاب الدین احمد معروف به ابن عبد ربه اندلسی در کتاب "العقد الفريد" و عمر رضا کحاله؛ از علمای معاصر اهل سنت و... به شرح حال زندگانی حضرت زهرا(س) پرداختند.

عمده توجه این کتب به سالهای حیات حضرت بعد از رحلت پیامبر(ص) و نیز مباحث مرتبط با سقیفه بنی ساعده و موضوع بیعت گیری از حضرت امیر و نیز فدک می باشد. این منابع نام برده شده درباره کیفیت و چگونگی شهادت حضرت زهرا(س) نقل های بسیار نزدیک به مکتب تشیع را گزارش کرده اند ولی زمان دقیق شهادت حضرت را مشخص نکرده اند. در مقابل برخی دیگر از منابع اهل سنت، گزارش های پراکنده ای درباره زنده ماندن آن حضرت پس از پدر، از سه ماه تا ۸ ماه نقل کردند و در برابر این گزارش، عمده ترین گزارش شان زنده بودن آن حضرت تا ۶ ماه است و این نقل هم عمدتاً به دو راوی یعنی ژهری و عروه بن زبیر برمی گردد که از عایشه نقل کرده اند.

۱. اقوال علما و فقهای شیعه؛

ابوالفرج الاصفهانی، صاحب کتاب مقاتل الطالبین که به شرح حال و شهادت فرزندان و نوادگان اهل بیت(ع) پرداخته است، نقل های مختلفی درباره مدت زمان حیات حضرت زهرا(س) بعد از حضرت رسول(ص) گزارش کرده که کمترین زمان ۴۰ روز و بیشترین زمان را ۸ ماه بیان کرده است.

۱.۱. علمای شیعه و نقل ۹۰ روز؛

مجلسی روایتی را از امام باقر(ع) نقل می کند که بر اساس آن شهادت حضرت ۹۰ روز بعد از رحلت حضرت رسول اتفاق افتاده است. صاحب کتاب «دلائل الامامه» به سلسله اسناد خود روایتی از امام صادق(ع) نقل می کند که حضرت می فرماید: حضرت زهرا(س) در ماه جمادی الآخر روز سه شنبه، ۳ روز از ماه گذشته در سال ۱۱ هجری از دنیا رفتند. این دو روایت مبنای مورد اتخاذ غالب علمای شیعه می باشد.

همچنین شیخ مفید در مسار الشیعه، بیرونی در آثار الباقیه، شیخ طوسی در مصباح المتعجد، شیخ طبرسی در اعلام الوری، ابن طاووس در اقبال الاعمال، کفعمی در مصباح، شیخ بهائی در توضیح المقاصد، بر شهادت آن حضرت در سوم جمادی الثانی تصریح دارند. افزون بر آن، ابن خزاز (متوفی قرن سوم) در کتاب کفایه الاثر، مطلبی از جابرعبداء... انصاری ذکر می کند که جابر زنده بودن حضرت زهرا(س) را حدود سه ماه پس از پدر نقل کرده اند و جابر هم در زمان پیامبر و حضرت زهرا(س) زندگی می کرد.

۱.۲. علمای شیعه و نقل ۷۵ روز؛

کلینی از امام صادق(ع) روایت کرده که حضرت فرمودند: «بدرستی که توقف فاطمه(ع) در این دنیا پس از پدر گرامیش ۷۵ روز بود.» این دسته از روایات هم مبنای نظر برخی از علمای شیعه از جمله مرحوم کلینی گردیده است.

نقد و بررسی سند روایات منتسب به ائمه معصومین(ع)؛

همانطوری که بیان گردید، معتقدین به ۷۵ یا ۹۵ هر دو سخن خود را ارجاع به حدیثی از امام صادق(ع) داده اند. بنابراین از امام باقر(ع) و امام صادق(ع) درباره این موضوع روایات متفاوتی داریم. روایتی از امام باقر(ع) داریم که زنده بودن حضرت فاطمه(س) پس از پدر را ۷۰ روز، دو ماه، ۷۵ روز، سه ماه، ۹۵ روز و حتی چهار ماه هم ذکر کرده اند، اما از امام صادق(ع) روایتی داریم که با تعبیر ۷۵ روز و ۹۵ روز نقل شده است.

حالا باید دید این روایات منتسب به آن بزرگواران، کدامیک سندشان معتبر است. با مراجعه به سند مشاهده می کنیم دو گروه از این روایات باهم هماهنگ هستند؛ یعنی روایتی از امام باقر (ع) و امام صادق(ع) که زنده بودن حضرت فاطمه(س) را پس از پدر، حدود سه ماه یا ۹۵ روز نقل کرده اند و باهم هماهنگ هستند، سند روایت منقول از امام صادق(ع) در این خصوص معتبر است. اما از امام صادق(ع) سه روایت داریم که سند هر سه معتبر است که دو روایت را مرحوم کلینی در کافی با تعبیر ۷۵ روز نقل کرده است و یک روایت را مرحوم طبری امامی در کتاب دلائل الامامه از امام صادق(ع) نقل کرده است، این روایت با اینکه سندش معتبر است، متنش با دو روایت نقل شده از کلینی در کافی، تفاوت دارد.

در متن روایت طبری امامی طبق یک نقل، او زنده بودن حضرت فاطمه(س) ۷۵ روز پس از پدر را ذکر کرده است، که با نقل ۷۵ روز در دو روایت مرحوم کلینی از امام صادق(ع) هماهنگ است، ولی بخش دیگر نقل طبری امامی با آن دو روایت کلینی هماهنگ نیست و آن این است که در روایت طبری امامی با سند معتبر ماه و روز شهادت حضرت زهرا(س)(س) دارد.

مشخص شده است، که سوم جمادی الثانی است؛ ولی در دو روایتی که از کلینی نقل شده است، ماه و روز مشخص نشده است. علاوه بر اینکه گفتیم طبری امامی همین گزارش را با تعبیر ۹۵ روز هم نقل کرده است.

در بررسی این روایات، اینطور مشاهده می شود که سند هر سه روایت صحیح است، اما تفاوت در متن آن را باید اینطور توجیه کرد که یا راوی روایت طبری امامی که ابوبصیر است و روز شهادت را سوم جمادی الثانی دانسته، این روایت را به دروغ به امام صادق(ع) نسبت داده که این حرف پذیرفتنی نیست؛ چون ابوبصیر از راویان معتبر امام صادق(ع) بوده و سند این روایت تا ابوبصیر هم معتبر است.

یا باید توجیه دیگری داشته باشیم و بگوییم تعبیری که در این روایات به صورت خمس و سبعین آمده است، در ثبت آن، نسخه برداران اشتباه کرده اند؛ چرا که خمس و تسعین بوده و آنها به اشتباه خمس و سبعین یعنی ۷۵ روز ثبت کرده اند و این امر از آنجا که واژگان «خمس» و «سبع» در خط کوفی، به گونه ای که بی نقطه نوشته می شد، باهم شبیه بودند، موجب اشتباه نسخه برداران شده است. شواهد متعددی هم بر تأیید این توجیه دوم وجود دارد.

بنابراین، این تعبیر مختلف در سه روایت مذکور، ناشی از اشتباه نسخه برداران بوده و نسخه صحیح خمس و تسعین بوده که روز سوم جمادی الثانی و معادل با ۹۵ روز می باشد. در جمع بندی می توان گفت شهادت حضرت زهرا(س) از منظر روایات معتبر اهل بیت(ع) و منابع معتبر شیعه و بخشی از منابع اهل سنت (از جمله مستدرک حاکم نیشابوری) در سوم جمادی الثانی بوده که در زمان ما فاطمیه دوم نام دارد و گفته شد که علت اختلاف نقل ها، اشتباه نسخه برداران در ثبت کلمه «سبعین» بجای «تسعین» بوده است که شواهد متعددی بر این مطلب وجود دارد.

دیدگاه رهبری

در فاطمیه سال گذشته حجت الاسلام ادیب یزدی در یکی از سخنرانی های خود در خصوص نظر رهبر انقلاب درباره تاریخ شهادت حضرت زهرا(س) اظهاراتی کرد. این واعظ تهرانی درباره فاطمیه و زمان عزاداری برای حضرت زهرا(س) به بیان خاطره و نقل قولی از رهبر معظم انقلاب پرداخته و گفته بود: یادم می آید یک روز در محضر رهبر عالی قدر انقلاب بودم یکی از آقایان سوال کرد:

درباره شهادت حضرت فاطمه(س) بالاخره ۷۵ روز بعد از رحلت صحیح است یا ۹۵؟ رهبر عالی قدر پاسخ واقعا حکیمانه ای دادند و فرمودند: برای شما چه فرقی می کند کدامیک صحیح باشد خداوند خواست که مردم بیشتر به یاد مادر ما باشند و بیشتر برای مادر ما عزاداری و بیان فضائل ایشان را بکنند. وی افزوده بود: دقیقا همین نکته ای که حضرت آقا فرمودند مدنظر است. ایام فاطمیه نسبتا طولانی است به جهت این که فضائل حضرت زهرا(س) هم بی حد و حصر و بی اندازه است. فاطمه زهرا(س) ریشه، اصل و اساس ولایت و عصمت و حقیقت امامت است. هر قدر فضائل ایشان گفته شود اولاً تمام شدنی نیست و ثانیاً برکات بسیاری بر بیان فضائل فاطمی آمده است.